

Služba i družba plemstva hrvatskih povijesnih zemalja u kasnome srednjovjekovlju. Primjeri, spoznaje, zaključci.

Na IV. kongresu hrvatskih povjesničara održanome na početku listopada 2012. u Zagrebu, s glavnom temom *Sloboda*, jedna od radnih sekcija s izlaganjima jedanaest medijevista bila je naslovljena *Srednje i niže plemstvo povijesnih hrvatskih zemalja u kasnom srednjovjekovlju između plemićke slobode i društvenih ovisnosti. Primjeri, spoznaje, zaključci*. U ovom i sljedećemu broju *Povijesnih priloga* objavljuju se znanstveni radovi koji su oslanjaju na rad sekcije, no najposlije se, zbog objektivnih i subjektivnih razloga, ipak u potpunosti ne podudaraju s njom. Naime, osnovna ideja vodilja bila je sagledane aspekte društvene realnosti na području hrvatskih povijesnih zemalja, proizašlih iz rada sekcije, usporediti s mogućim sličnim situacijama na ostalim područjima pod izravnom vlašću ili pod bitnim društveno-političkim utjecajem anžuvinskih vladara Zemalja Krune sv. Stjepana.

Zahvaljujem na plodnome radu svim sudionicima sekcije kao i autorima priloga. Priloge valja motriti i u kontekstu budućega nastojanja detaljnijega istraživanja svekolike plemićke osobne i društvene realnosti na području jugoistočne Europe u 14. stoljeću. Nadam se da će prilozi u nastavku u svakome slučaju potaknuti takva istraživanja.

***

Tijekom kasnoga srednjovjekovlja u središtu poimanja plemićkoga statusa nalazio se posjed i vlasništvo zemlje. Slobodno, neometano vlasništvo posjeda i pravo raspolaganja njime bili su neraskidivi s osobnom slobodom i plemićkim statusom kraljevskoga plemstva (za razliku od gradskoga/komunalnoga plemstva). Na tu osnovu nadograđivali su se razni elementi plemićke identifikacije – poput povijesnosti, teritorijalne organizacije, administrativne službe, rodbinskih veza, a možda ponajviše društvene umreženosti, podjednako u vidu blizine kraljevskoj milosti – koji su uobličavali različite iskaze realnoga i/ili mentalnoga društvenog utjecaja te uvjetovali stvarne razlike među plemstvom. Te su razlike u Zemljama Krune sv. Stjepana, pa tako i Kraljevini Hrvatskoj, barem formalno ukinute dekretima kralja Ludovika I. Anžuvinca 1351. i 1352. Štoviše, načelna (pravna) jednakost plemstva s jedne je strane pružala mogućnost jasnijega utvrđivanja različitih hijerarhiziranih odnosa, a s druge uklapanje u šire društveno-političke strukture, bez istodobnoga ugrožavanja plemićkih osobnih sloboda i samostalnoga nastupanja. U tome kontekstu najvidljiviji oblik plemićkih hijerarhiziranih odnosa, koji je ujedno iskaz prilike za društvenu mobilnost, činila je institucija *familiaritas*. Uklapanje pak u šire društveno-političke strukture ostvarivalo se uglavnom putem različitih teritorijaliziranih plemićkih organizacija.

U pogledu *familiaritas* riječ je o svojevrsnome obliku klijentelske plemićke službe – uglavnom karakterističnom za plemstvo srednjoistočne i dijela jugoistočne Europe – kojoj hrvatski medijevisti do novijega nisu pridavali previše pozornosti. Svojevrsnu prekretnicu u tome čini istraživanje Damira Karbića (“Familiares of the Šubići. Neapolitan influence on the origin of the institution of familiaritas in the medieval Hungary”. U: *La noblesse dans les territoires Angevins à la fin du Moyen âge*, ur. Noël Coulet i Jean-Michel Matz, 131-147. Roma: Ecole française de Rome, 2000) nakon kojega se fenomenu posvetila bliža pozornost.

Stoga se ovom prilikom u središte zanimanja nastoji staviti položaj familijara u odnosu na gospodara, pri čemu se kao osnovno nameće naoko jednostavno pitanje je li, koliko jest i kako ograničena mogućnost samostalnoga nastupa familijara s obzirom na njegov suodnos s gospodarom? Odnosno, što je u tome odnosu činilo službu, a što družbu? Pitanje ujedno podrazumijeva i sagledavanje problema (promjene) lojalnosti, međusobnih obveza, granice između osobnoga i službenoga, ali i teritorijalne uvjetovanosti *familiaritas*. S time su u uskoj svezi i pitanja poput sljedećih: što je činilo srž *familiaritas* (upravno-administrativna ispomoc ili vojna služba), što je taj odnos pružao familijarima u osobnom pogledu ili s obzirom na njihove krvne rođake? Podjednako tako i je li nastojanje familijara u pogledu društvene mobilnosti bilo usmjereno na razinu Kraljevine ili nižih administrativnih jedinica (na primjer županija)? Pri svemu se očituje i terminologija kojom se služba bilježi, ali i promjena strukture *familiaritas* tijekom druge polovice 15. i početka 16. stoljeća, sukladno osmanskoj prijetnji. U širemu pak kontekstu družba i služba otkrivaju uvid u čvorišta društvene umreženosti te otvaraju pitanje značaja kasnosrednjovjekovnih obiteljskih struktura i rodbinskih sveza naspram različitih razina društvenih mreža.

Upravo pojedini iskazi društvene umreženosti vidljivi su u različitim plemićkim zajednicama odnosno oblicima organiziranoga nastupa zajednice plemića kako prema velikašima, tako i prema vladaru ili službenicima središnje vlasti. Kao historiografski najpoznatiji obrisi tih zajednica mogu se spomenuti “plemstvo dvanaest plemena” ili “bratstvo hrvatskoga plemstva” iz 1430. U svezi s njima također se može istaknuti samo nekoliko pitanja. Kriju li ti organizirani planski nastupi u sebi kao srž očuvanje ili isticanje nekih plemićkih »sloboda«, mogu li se u njima uočiti neke karakteristike plemićkoga organiziranja te jesu li te zajednice ikako povezane s postankom plemićkih županija kao javnih političkih tijela?

Istraživanje navedenih pitanja i sukusa problema koji proizlaze iz njih osobito je bitno za poimanje odnosa među plemstvom u hrvatskome kasnom srednjovjekovlju. Razmatranje pak postavljenih pitanja može voditi i k reinterpretiranju poimanja kasnosrednjovjekovnoga hrvatskog društva, ponajprije s obzirom na dubinske promjene u pravnoj, gospodarskoj i obiteljskoj realnosti plemstva od doba oživljenoga kraljevskog utjecaja Ludovika I. Anžuvina te susljednoga

usmjeravanja plemićkoga života k potrebi još istančanijega društvenog umrežavanja. Štoviše, u konačnici se može otvoriti i bolja mogućnost sagledavanja suodnosa historiografskoga (nužno pojednostavljenoga) klasificiranja skupina plemstva (kao mogućega ograničavajućeg čimbenika) s potragom za tragovima samoidentificiranih privilegiranih skupina kao zasebnih društvenih korpusa.

Ivan Majnarić, urednik tematskog bloka